

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 821.161

Т. І. Вірченко,

кандидат філологічних наук, доцент, докторант

(Луганський національний університет імені Тараса Шевченка)

ДРАМАТУРГІЯ "ДВОТИСЯЧНИКІВ" У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ВИМІРІ

У статті проаналізовано погляди літературних критиків на українську драматургію двотисячних років; подано оцінки як окремих п'єс, так і явища "драматургії двотисячників" загалом. Виразно поділяються погляди тих літературознавців, які факт існування сучасної драматургії не ставлять під сумнів з огляду на існування мережевої літератури. Для створення об'єктивної оцінки явища "драматургії двотисячників" до уваги залучено й погляди самих письменників і театральних діячів: критиків, рецензентів, акторів, режисерів. Окремо акцентовано увагу на дослідженнях художнього конфлікту на зазначеному матеріалі. При цьому визначено, що увага приділяється поодиноким альманахам, а не кожному окремому творові, що дозволяє окреслити перспективи дослідження.

Сучасна українська драматургія поступово стає об'єктом зацікавлень істориків літератури та літературних критиків. Історики літератури дуже несміливо беруться за дослідження сучасного літературного процесу, і лише О. Бондарева впевнено досліджує сучасну українську драматургію. Літературні ж критики, завдання яких швидко і об'єктивно відреагувати на появу нових творів літератури вимушені діяти.

Об'єктом дослідження нині стали літературно-критичні праці початку ХХІ століття, націлені на висвітлення стану розвитку сучасної драматургії. Вже аксіомою стали вимоги до сучасних літературно-критичних праць: об'єктивність, аналітичність, з визначенням позитивних і негативних оцінок, розгляд досліджуваного явища в контексті (результативні пояснення, які сучасні історичні ситуації зумовили появу твору), окреслення причин, що зумовлюють емоційне сприйняття твору. Крім цього, літературний критик зобов'язаний обов'язково орієнтуватися на особливості сприймання твору читачем, яке "може залежати не тільки від русла твору (конфлікт, кульмінація), а й від власних асоціацій, викликаних збігом фабули з надто важливим для даного сприймача інтимним досвідом" [1: 83].

Недоліки драматургічної критики, що панували у 80-х роках, актуальні й нині: "відсутність у ній чіткого уявлення про формування стилю драми як цілого, про автора як естетичну категорію, про проблему ставлення автора до героя", "Далеко не часто ми зустрічаємось з чітким усвідомленням драматургічної техніки, мистецтвом проаналізувати художній твір у його цілісності, розібратися, як співвідносяться герой, фабула, колізія, інтрига, ситуація, як розвивається сюжет і багато іншого, необхідного для стильового аналізу п'єси" [2: 224-226]. Загальну оцінку діяльності критиків дав В. Панченко у статті "Критика на межі тисячоліть: занепад чи момент істини?": "у нас практично відсутні серйозні літературні дискусії", оскільки "монологічна мова явно домінує в нинішній нашій критиці" [3: 60].

У сучасному літературному процесі помітна тенденція письменників об'єднуватися в угруповання. Так, в Україні діє Гільдія драматургів України, яку очолює Я. Верещак. Програмою Фонду передбачено ліквідацію недоліків роботи літературних критиків: "Діяльність... має бути спрямована, зокрема, на те, щоб відновити нормальний природний процес творення та оцінки п'єс" [4: 4], оскільки є помітною неухильністю і хибністю деяких критичних оцінок, яку помічає Л. Залеська Онишкевич ("Деякі оцінки сучасної драми часто дуже несправедливі, роблять кривду і авторам п'єс, і нашій літературі" [5: 128]), хоча є наявний прогрес у процесі творення драматургічних п'єс, що виходять друком в альманахах, антологіях тощо. Уважний дослідник, проаналізувавши назви і зміст антологій, бачить прогрес не лише в тематиці й стилі п'єс, а й усвідомленні зростання від "молодої" драматургії до "сучасної".

Серед покоління "двотисячників" значна кількість – творці драматургії, хоча саме існування сучасної драматургії знаходиться під питанням у літературних критиків. Ю. Іздрик вважає, що "Сучасна українська драматургія – то маловивчена сфера літературної діяльності, котра перебуває в сфері перманентного становлення. За винятком небагатьох творів, які належать до так званої "класичної української драми", сучасна українська драматургія становить корпус текстів, майже повністю позбавлених актуальності" [6: 317]. Протистойть цій думці погляд драматурга В. Сердюка: "Коли б хоч один нормальний критик вчинив "розбір" хоч однієї з п'єс українських драматургів, драматургія відразу б заіснувала" [6: 317]. Хоча літературознавство має не "розбір", а цілу докторську дисертацію О. Є. Бондаревої "Міф та антиміф у жанровому моделюванні української драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття".

Серед письменників зустрічаються діаметрально протилежні оцінки сучасної драматургії. Так, Олександр Ушкалов констатував: "Певні трали з драматургією – простіше кажучи, її мало. І я досі не розумію, чому". Висловлюється молодий автор і щодо покоління "двотисячників", оскільки вважає поділ за часовими рамками таким, що має право на існування: "Я 2000-ник, це абсолютно мене не напружує, натомість дуже приємно розуміти, що в твоєму поколінні є немало кльових поетів і прозаїків" [7: 1], а В. Махно оцінив стан розвитку сучасної драматургії як "тупіковий період", "найбільш голімих жанр в нашій літературі – це точно" [8: 7].

Проте погляд сучасних літературних критиків дещо відмінний від письменницького твердження. Погляди негативного спрямування висловлюються значно м'якше: "сумна аксіома, що доля драматургії в наш час є драматичною, не спростовна" [9: 536], здійснюється пошук причин такого стану: "Аналіз надісланих на конкурс п'єс дає підстави твердити, що саме незнання законів (драматургії – Т. В.) і невміння їх практично реалізувати – найуразливіше місце в багатьох авторів" [10: 8-9].

Справжнє занепокоєння викликає бездоказовість, негативність оцінок сучасної драматургії та небажання здійснювати серйозне дослідження: "Не буду зараз аналізувати, давати свою оцінку надрукованим в антології п'єсам" [10: 9], – мова йде про "Антологию молоді драматургії"; "Я знову ж таки не можу похвалитися, що читаю і знаю всю драматургічну продукцію чи всі театральні постановки в Україні" [8: 7]. І щоб розвінчати всі ці відверто брехливі наклепи, одна за одною видаються альманахи, антології..., створюються сайти з бібліотекою сучасної драматургії, активно працює науковий відділ Державного центру театального мистецтва імені Леся Курбаса. Б. Жолдак, заглядаючи в перспективу, помічає й радужні перспективи: "Додати, що усі автори – наймолодші, п'єси, написані ними, коли їм не було 30-и років – то це означає засвідчити шалену перспективу нашої драматургії загалом, адже ні для кого не є секретом, що п'єси (на відміну від віршів та оповідань) пишуться радше письменниками старшого віку" [11: 5].

М. Шаповал окреслює три провідні напрямки сучасної драматургії: біографічний ("тексти, написані на підставі життя й творчості видатних людей"), неоміфологічний ("з'являється багато п'єс-казок, п'єс-міфів, п'єс-фентезі"), експериментальний (мовний експеримент). Крім цього, літературознавець перераховує характерні риси сучасної драматургії: ігрова стихія, іронія, вільне поводження з паралельними та фантастичними просторами дійства, використання універсальних топосів і архетипів, органічно пристосованих до сучасних реалій, інтрига, карколомні повороти, струнка і прозора композиція [12: 116-117]. Н. Мірошниченко продовжує цей ряд: "тенденція до застосування притчі з елементами фентезі, презентація оригінальної світоглядної концепції, створення особливого цілісного світу в межах тексту" [13: 3]. Замислюється літературознавець і над постаттю сучасного героя драматургії: "зображення героя, який є своєрідним "камікадзе" – одна з характерних рис української драматургії і, напевно, не є випадковою" [14: 7]. Останнє твердження варто розглядати в контексті думок О. Білої у статті "Якого літературного героя потребує ХХІ століття?" Узагальнено цей герой повинен бути: унікальним і незалежним, мудрим ("Важливим складником є здатність робити висновки з пережитого, узагальнювати набутий досвід, поширювати його на інші події"), мужнім і хоробрим патріотом, носієм гордого нескореного духу, вимогливим до себе і своїх учинків, а найголовніше – це те, що "в основі творення образу героя новітньої літератури" повинні лежати ті духовні цінності, що роблять людину Людиною [15: 171-172].

На превеликий жаль літературні критики не реагують на появу мережевої драматургії, хоча самі критики все частіше звертаються до досвіду публікації своїх праць на сторінках сайтів. Прикладом є створення альманаху "ЛітАкцент".

У сфері уваги дослідників сучасної драматургії опиняється художній конфлікт, але тут відсутнє спеціальне дослідження із зазначених позицій всієї драматургії означуваного періоду, аналіз драматургічної спадщини окремого письменника і аналіз конфлікту окремого драматургічного твору. Існують лише принагідні зауваження, змістом яких є визначення природи конфліктів, його ознак та учасників конфліктуючих сторін. Так, на матеріалі п'єси І. Бондаря-Терещенка "Пастка на миші" є висновок: "Для глядача відкриваються ширші семантичні поля: біологічна природа конфлікту, старого як світ, де чоловік уявляє себе жертвою, а жінку – самицею, павучихою, яка його використовує, а потім з'їдає" [9: 538]. Гендерність покладається в основу конфлікту п'єси І. Коваль "Лев і Левиця" – "Конфліктність виростає тут не з драматичної структури, а з природно протилежних світоглядних позицій Чоловіка і Жінки, які кидають варіації доказів одне одному кожного дня" [16: 12]. У "Маринованому аристократі" І. Коваль визначені конфліктуючі сторони: "головний конфлікт п'єси – боротьба постсовєтського менталітету з постімперським великобританським підтримується ще одним конфліктом – між сірими буднями "нормальних", "маленьких" людей та між агресивністю мистецтва, яке вривається в їхнє життя" [16: 100]. Конфлікти деяких творів об'єднує така ознака, як жорстокість. Наприклад, у драмі О. Очеретного "Олена Теліга: шлях із небуття" жорстокість зумовлюється не тільки тим, що протистояння відбувається між патріотами України і зрадниками, а тим, що "підставним зрадником, а потім "кілером" виявляється не росіянин чи німець..., а "свій" співвітчизник, більше того,

соратник по перу, літературний критик" [14: 6]. Жорстокістю, за ознакою, відрізняються й деякі конфлікти у творах А. Вишенського [17: 4-6].

Літературно-художній журнал "Дніпро" серед інших своїх рубрик має й рубрику "Драматургія", яка містить тексти класичних і сучасних драматургічних творів, інтерв'ю з режисерами й акторами театрів України. Саме вони висловлюють своє концептуальне бачення сучасних драматургічних текстів, які б існували не лише як якісні твори художньої літератури, а й були придатними для постановки на сцені. Так, народний артист України Валерій Прусс пише: "Пишіть про вічне – про кохання, про дітей, про родину – важливішого в цьому світі немає!" [18: 143]. Художній керівник Донецького обласного академічного українського музично-драматичного театру Марко Бровун вважає, що "сучасна українська драматургія – явище ще проблемніше, ніж сучасний український театр. Хотілося б творів, які б апелювали до вічних проблем, творів світового рівня. Звісно, можна й треба писати про суто українські проблеми, про те, що хвилює саме сьогодні. Проте, як на мене, сучасному глядачеві треба вже більшого" [19: 146].

Намагаючись виправдати появу масової літератури, Я. Поліщук формулює вимоги до сучасних творів, які суперечать висловленій позиції: "Від літератури вимагається певна відстороненість од наріжних істин та наближення до звичайного, буденного в різних формах і виявах. Більше того, нерідко бажаним виявляється поміркований скептицизм, що добре протиставляється поверховій патетиці, маркований як явище віджилого, профанованого стилю" [20: 287].

Провідний актор Донецького академічного музично-драматичного театру імені Артема висловлює побажання й щодо форми творів: "створюйте сценічні багатодієві п'єси" [21: 145].

Отже, на основі здійсненого огляду можна дійти висновків: по-перше, у сучасних літературно-критичних працях відсутній аналіз конфліктів, хоча й існують принагідні висловлювання щодо визначення конфліктуючих сторін; по-друге, спостерігаються лише намагання довести існування сучасної драматургії. Позитивним наслідком цього процесу є створення престижу драматургії "двотисячників" ("Оскільки сучасні драматурги часто мають філологічну освіту і поетичні збірки у доробку, то тексти нашої молодшої драми цікаві не лише для сценічного втілення, вони цікаві й для читання"; "Приємно спостерігати в сьогоднішніх текстах поетичну, оптимістично-сонячну настроєву домінанту, що вигідно маркує українську драматургію на тлі найближчого оточення, скажімо, тієї ж російською андеграундної п'єси з її переважним хронікально-документальним стилем" [22: 29]). Беззаперечним є факт, що кожна оцінка повинна мати точно фіксований предмет. Предметом уваги літературних критиків переважно є альманахи сучасної драматургії, а не кожний окремий драматургічний твір. Це й повинно стати завданням для подальших літературознавчих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гром'як Р. Естетика і критика. Філософсько-естетичні проблеми художньої критики / Р. Гром'як. – К., 1975. – 224 с.
2. Актуальные проблемы методологии литературной критики. – М.: Наука, 1980. – 340 с.
3. Панченко В. Критика на межі тисячоліть: занепад чи момент істини? / В. Панченко // Слово і час. – 2002. – № 7. – С. 58–60.
4. Верещак Я. Комедія з нашою драмою / Я. Верещак // Сучасна українська драматургія: Альманах. – К.: Фенікс, 2007. – Вип. 4. – С. 4–8.
5. Залеська Онішкевич Л. Текст і гра. Модерна українська драма / Л. Залеська Онішкевич. – Нью-Йорк, Львів: Літопис, 2009. – 472 с.
6. Даниленко В. Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес / В. Даниленко. – К.: Академвидав, 2008. – 352 с.
7. Мельник О. Інтерв'ю з Сашком Ушкаловим для www.fact.kiev.ua [Електронний ресурс] / О. Мельник. – Режим доступу: http://www.fact.kiev.ua/articles/article_32/.
8. Любка А. Василь Махно: "Нью-Йорк – світ, але все ж не Всесвіт" [Електронний ресурс] / Андрій Любка. – Режим доступу: andrijlyubka.sumno.com/.../vasyl-mahno.
9. Шаповал М. У пошуках героя, або як побачити різницю / М. Шаповал // У пошуках театру. Антологія молодшої драматургії. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 535–544.
10. Судьїн В. Передмова / В. Судьїн // У пошуках театру. Антологія молодшої драматургії. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 6–9.
11. Жолдак Б. Вступ / Б. Жолдак // У пошуках театру. Антологія молодшої драматургії. – К.: Смолоскип, 2003. – 5 с.
12. Шаповал М. Поєднані спільним текстом / М. Шаповал // Потойбіч паузи. Антологія молодих письменників столиці. – Поезія, драматургія, проза. – К.: Фенікс, 2005. – С. 115–118.
13. Неждана Н. Про бажання, пошук і передчуття катастрофи / Н. Неждана // Сучасна українська драматургія: [альманах]. – К.: Український письменник, 2006. – Вип. 3. – С. 3–5.
14. Мірошніченко Н. Повернення забутих / Н. Мірошніченко // Очеретний О. Олена Теліга: шлях із небуття: [драма на чотири дії]. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 5–8.
15. Біла О. Якого літературного героя потребує ХХІ століття / О. Біла // Дніпро. – 2005. – № 9. – С. 171–172.
16. Грицук В. Святі хижакі / В. Грицук // Коваль І. Лев і Левиця. Маринований Аристократ: П'єси. – К.: Факт, 2005. – С. 9–13.

17. Тхорук Р. Передмова / Р. Тхорук // Клаптикова порода : п'єси / А. Вишенський. – Рівне : Азалія, 2006. – С. 4–6.
18. Мурашко О. Валерій Прусс : "Актор мусить мати воляче здоров'я, а драматург – відмінне почуття гумору!" / О. Мурашко // Дніпро. – 2004. – № 4. – С. 142–143.
19. Байбак О. "Ми відкриті до співпраці" : [інтерв'ю] / О. Байбак // Дніпро. – 2009. – № 10. – С. 145–147.
20. Поліщук Я. Література як геокультурний проєкт : [монографія] / Я. Поліщук. – К. : Академвидав, 2008. – 304 с.
21. Олег Пшін – синоптик, який грає на контрабасі! // Дніпро. – 2004. – № 4. – С. 144–145.
22. Шаповал М. Час без героя / М. Шаповал // Українська мова та література. – 2004. – жовтень. – № 39 (391). – С. 29–32.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Grom'iak R. Estetyka i krytyka. Filosofs'ko-estetychni problemy khudozhnoi krytyky [Esthetics and Criticism. Philosophical-Esthetical Problems of the Art Criticism] / R. Grom'iak. – K., 1975. – 224 s.
2. Aktual'nye problemy metodologii literaturnoi kritiki [Current Problems of the Literary Criticism Methodology]. – M. : Nauka, 1980. – 340 s.
3. Panchenko V. Krytyka na mezhi tysiacholit' : zanepad chy moment istyny? [Criticism on the Edge of the Centuries : Decline or the Moment of Truth?] / V. Panchenko // Slovo i chas [The Word and the Time]. – 2002. – № 7. – S. 58–60.
4. Vereshchak Ya. Komediia z nashoiu dramoiu [Comedy with our Drama] / Ya. Vereshchak // Suchasna ukrains'ka dramaturgiia [The Modern Ukrainian Dramaturgy] : [al'manakh]. – K. : Feniks, 2007. – Vyp. 4. – S. 4–8.
5. Zales'ka Onyshkevych L. Tekst i gra. Moderna ukrains'ka drama [The Text and the Game. The Modern Ukrainian Drama] / L. Zales'ka Onyshkevych. – N'iu-Iork, Lviv : Litopys, 2009. – 352 s.
6. Danylenko V. Lisorub u pusteli : Pys'mennyk i literaturnyi protsess [The Woodsman in the Desert : the Writer and the Literary Process] / V. Danylenko. – K. : Akademvydav, 2008. – 352 s.
7. Mel'nyk O. Interv'iu z Sashkom Ushkalovym dlia www.fact.kiev.ua [The Interview with Sashko Ushkalov for www.fact.kiev.ua] [Elektronnyi resurs] / O. Mel'nyk. – Rezhym dostupu : http://www.fact.kiev.ua/articles/article_32/.
8. Liubka A. Vasyli' Makhno : "N'iu-Iork – svit, ale vse z ne Vsesvit" ["Vasyl' Makhno : New-York – the World but not the Universe"] [Elektronnyi resurs] / Andrii Liubka. – Rezhym dostupu : andriilyubka.sumno.com/.../vasyl-mahno.
9. Shapoval M. U poshukakh geroia, abo iak pobachyty riznytsiu [In the Search of the Hero, or How to See the Difference] / M. Shapoval // U poshukakh teatru. Antologiiia molodoi dramaturgii [In the Search of the Theatre. The Anthology of the Young Drama]. – K. : Smoloskyp, 2003. – S. 535–544.
10. Sud'in V. Peredmova [The Foreword] / V. Sud'in // U poshukakh teatru. Antologiiia molodoi dramaturgii [In the Search of the Theatre. The Anthology of the Young Drama]. – K. : Smoloskyp, 2003. – S. 6–9.
11. Zholdak B. Vstup [The Introduction] / B. Zholdak // U poshukakh teatru. Antologiiia molodoi dramaturgii [In the Search of the Theatre. The Anthology of the Young Drama]. – K. : Smoloskyp, 2003. – 5 s.
12. Shapoval M. Poednani spil'nym tekstom [Connected with the Common Text] / M. Shapoval // Potoibich pauzy. Antologiiia molodykh pys'mennykh stolytsi. – Poeziia, dramaturgiia, proza [The Other World of the Pause. The Anthology of the Young Writers' of the Capital. The Poetry, Dramaturgy, Prose]. – K. : Feniks, 2005. – S. 115–118.
13. Nezhdana N. Pro bazhannia, poshuk i peredchuttia katastrofy [On the Wish, Search and Presentiment of the Catastrophes] / N. Nezhdana // Suchasna ukrains'ka dramaturgiia [The Modern Ukrainian Dramaturgy] : [al'manakh]. – K. : Ukrainnyi pys'mennyk [The Ukrainian Writer], 2006. – Vyp. 3. – S. 3–5.
14. Miroshnichenko N. Povnennia zabutykh [The Return of the Forgotten] / N. Miroshnichenko // Ocheretnyi O. Olena Teliga : shliakh iz nebutia [The Way from the Nonexistence] : [drama na chotyry dii]. – K. : Smoloskyp, 2006. – S. 5–8.
15. Bila O. Yakogo literaturnogo geroia potrebuie XX stolittia [Which Literary Hero does the XX Century Need] / O. Bila // Dnipro [The Dnieper]. – 2005. – № 9. – S. 171–172.
16. Grytsuk V. Sviati khyzhaky [The Saint Vultures] / V. Grytsuk // Koval' I. Lev i levytsia. Marynovanyi arystokrat [The Lion and the Lioness. The Marinade Patrician] : [piesy]. – K. : Fakt, 2005. – S. 9–13.
17. Tkhoruk R. Peredmova [Foreword] / R. Tkhoruk // Klapytkova poroda [The Piecewise Breed] : [piesy] / A. Vyshenskyi. – Rivne : Azaliia, 2006. – S. 4–6.
18. Murashko O. Valerii Pruss : "Aktor musyt' maty voliache zdorov'ia, a dramaturg – vidminne pochuttia gumoru!" [Valerii Pruss : An Actor Should Have a Characterful Health, and a Playwright – a Perfect Sense of Humour!] / O. Murashko // Dnipro [The Dnieper]. – 2004. – № 4. – S. 142–143.
19. Baibak O. "My vidkryti do spivpratsi" ["We Are Open to the Collaboration"] [interw'iu] / O. Baibak // Dnipro [The Dnieper]. – 2009. – № 10. – S. 145–147.
20. Polishchuk Ya. Literatura yak geokulturnyi proekt [Literature as the Geocultural Project] : [monografiia] / Ya. Polishchuk. – K. : Akademvydav, 2008. – 304 s.
21. Oleg Pshyn – synoptyk, yakyi graie na kontrabasi! [Oleg Pshyn – the Forecaster] // Dnipro [The Dnieper]. – 2004. – № 4. – S. 144–145.
22. Shapoval M. Chas bez geroia [The Time without a Hero] // M. Shapoval // Ukrains'ka mova ta literatura [Ukrainian Language and Literature]. – 2004. – zhovten'. – № 39 (391). – S. 29–32.

Матеріал надійшов до редакції 02.09. 2011 р.

Вирченко Т. И. Драматургия "двухтысячников" в литературоведческом измерении.

В статье проанализированы взгляды литературных критиков на украинскую драматургию двухтысячных годов; поданы оценки как отдельных пьес, так и явления "драматургии двухтысячников" в целом. Отчетливо разделяются взгляды литературоведов, которые факт существования современной драматургии не ставят под сомнение, учитывая существование сетевой литературы. Для создания объективной оценки явления "драматургии двухтысячников" во внимание взяты взгляды самых писателей и театральных деятелей: критиков, актеров, режиссеров. Отдельно акцентировано внимание на исследованиях художественного конфликта на указанном материале. При этом определено, что внимание уделяется изданным альманахам, а не отдельным пьесам, что позволяет установить перспективы исследования.

Vircheko T. I. The Playwright of the "Dvotysiachnykiv" in the Literary Terms.

The article examines the views of the literary critics on the Ukrainian drama in the twenties years; the evaluations of the separate plays and phenomena in the "playwright of dvotysiachnykiv" are generally given. Literary scholars' views are shared as they don't deny the fact of the modern playwright existence, taking into the consideration the existence of the net literature. The writers and theatre workers' (critics, actors, stage directors) points of view are taken into account for the objective evaluation of the phenomenon "the playwright of dvotysiachnykiv". The attention is separately drawn onto the researches of the art conflict on the given material. It is determined that the attention is drawn on the published almanacs but not on the separate plays that allows establishing the research perspectives.